

Autorzy zaopatrzyli książkę w przypisy i obszerną bibliografię, która zamyka pracę. Bibliografia jest bardzo długa, lecz jest jedynie alfabetycznym spisem prac wydanych drukiem, użytych w książce. Próżno szukać w niej materiału archiwalnego, ten pojawia się jedynie w przypisach. Na szczególną pochwałę zasługuje umieszczenie przypisów na dole stron, co ułatwia śledzenie wywołu autorów. Praca *Żołnierze. Protokoły walk, zabijania i umierania* została też dość starannie wydana. Twarda oprawa, jakość szycia i klejenia, kształt i wielkość pisma nie budzą zastrzeżeń. Niestety oprócz wskazanych niedopowiedzeń i nadinterpretacji w tekście pojawiają się także zwykłe błędy. Dla przykładu 2. Dywizji Grenadierów Pancernych przypisuje się miano „Der Führer”, choć powinno być „Das Reich” (s. 439)²⁵.

Żołnierze. Protokoły walk, zabijania i umierania są pozycją godną uwagi nie tylko ze względu na zawarte w niej relacje, ale i z powodu podjętej przez autorów śmiałej próby połączenia pracy historyka i psychologa. Niezależnie od wskazanych wyżej niedociągnięć i, być może wynikających z interdyscyplinarnego charakteru pracy, nadinterpretacji zasługuje ona na uwagę. Szczególnie cenne jest uzyskanie przez polskiego czytelnika i historyka wglądu w protokoły przesłuchań niemieckich jeńców prowadzone w brytyjskim ośrodku CSDIS. Należy mieć nadzieję, że publikacja ta zachęci kolejnych historyków do podjęcia rzetelnej analizy tego cennego materiału źródłowego.

Tomasz E. Bielecki

(Wydział Historyczny, Uniwersytet Gdański)

---

²⁵ Informacje na temat składu i nazw poszczególnych pułków 2. dywizji SS można znaleźć w: Gregory L. Mattson, *SS – Das Reich. Historia 2 Dywizji Waffen SS 1939–1945* (Warszawa: Bellona, 2008), 186–189.

Aleksander Piwek, *Wystroje artystyczne kościoła pocysterskiego w Oliwie*, Wydawnictwo Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2013, ss. 175

Profesor dr hab. inż. arch. Aleksander Piwek jest pracownikiem Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej w Katedrze Historii, Teorii Architektury i Konserwacji Zabytków¹. W jego dorobku naukowym jest wiele pozycji dotyczących architektury, wystrojów i wyposażenia kościołów pomorskich. Wśród najciekawszych można wymienić: *Katedra oliwska, jej przeszłość i współczesność*, *Architektura kościoła pocysterskiego w Oliwie od XII do XX wieku*, *Dawna biblioteka i scriptorium cysterskie w Oliwie*, *Architektura kościoła i szpitala św. Jakuba*

---

¹ Platforma Informacji o Nauce Uczelni Trójmiasta, dr hab. inż. arch. Aleksander Piwek, <http://www.pion.pg.gda.pl/pracownik-br/1173185/dr-hab.-inz.-arch.-aleksander-piwek>, dostęp: 13 IV 2014.

w Gdańsku². Profesor Piwek wydał także cykl artykułów naukowych w czasopiśmie związanych z historią architektury.

Opiniowana książka Wydawnictwa Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej, *Wystroje artystyczne kościoła pocysterskiego w Oliwie*, jest pokłosiem badań prowadzonych od wielu lat przez profesora Piwka nad katedrą³ oliwską w Gdańsku oraz innych prac tegoż autora. Ma 175 numerowanych stron oraz 141 ilustracji. Profesor zaznacza, że całościowe omówienie wystroju wnętrza kościoła oliwskiego w literaturze przedmiotu nie doczekało się opracowania naukowego. Mamy natomiast kilka pozycji opisujących poszczególne elementy z wyposażenia lub mające charakter przewodnika po zabytkach⁴. Zebrany dotychczas przez autora materiał badawczy pozwolił już na wydanie obszerniejszej pozycji niż tylko artykuły. Na postanowienie o wydaniu książki wpłynęli również czytelnicy domagający się informacji pozwalających na pogłębienie ich dotychczasowej wiedzy. Wszystko to przyczyniło się do powstania dobrze opracowanej pozycji z dziedziny historii kultury materialnej.

Książka *Wystroje artystyczne...* składa się z czterech rozdziałów (1. *Wprowadzenie*, 2. *Położenie kościoła i jego obecny wystrój*, 3. *Historyczne wystroje*, 4. *Sztuka oliwska, jej aspiracje i oddziaływania*), a każdy z kilku, a nawet kilkunastu podrozdziałów.

Rozdział pierwszy, wprowadzający do tematu, przedstawia dotychczasowy stan wiedzy o katedrze z wyszczególnieniem dzieł ogólnych i prac szczegółowych oraz z przyjętą metodą pracy. Natomiast w drugim rozdziale Piwek opisuje lokalizację kościoła pocysterskiego oraz jego wyposażenie do końca XX w. Rozdział trzeci, najbardziej obszerny, charakteryzuje historyczne wystroje. Został podzielony na części według stylów architektonicznych i zdobniczych, to znaczy według sztuki romańskiej i późnoromańskiej, wczesnogotyckiej i gotyckiej, renesansowej, baroku i rokoka – oraz na okres od XIX do XX w. W rozdziale tym została wyeksponowana koncepcja artystyczna powstania kościoła cystersów, opis zewnętrznych ścian i dekoracji wewnętrznych. Szczegółowo autor publikacji opisuje wystrój pierwszego kościoła zakonnego oraz budynku, który powstawał

² Zob. Aleksander Piwek, „Katedra oliwska, jej przeszłość i współczesność”, *Studia Gdańskie* 6 (1986): 61–70; *Architektura kościoła pocysterskiego w Oliwie od XII do XX wieku* (Pelplin: Bernardinum, 2003); „Dawna biblioteka i scriptorium cysterskie w Oliwie”, w *Biblioteki i skryptoria cysterskie na Pomorzu*, red. Alicja Słyszewska, Anasztazy Nadolny i Andrzej Wałkowski (Pelplin: Bernardinum, 2010); „Architektura kościoła i szpitala św. Jakuba w Gdańsku”, w *Szpital i kościół św. Jakuba: 600 lat fundacji gildii szyprow w Gdańsku*, red. Adam Sroka (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009).

³ Dla ułatwienia zastosowano w artykule słowa „kościół” i „katedra” jako synonimy odnoszące się do oliwskiej świątyni.

⁴ Zob. np. Zygmunt Iwicki, *Oliwa wczoraj i dziś. Przewodnik po zabytkach katedry i byłego klasztoru* (Pelplin: Bernardinum, 2001); *idem*, *Nekropolia oliwska* (Gdańsk–Pelplin, Bernardinum, 2004); Franciszek Mamuszka, *Oliwa. Okruchy z dziejów, zabytki* (Gdańsk: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1985); *idem*, Jerzy Stankiewicz, *Oliwa. Dzieje i zabytki* (Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1959).

po przebudowach i renowacjach. Wielką zaletą pracy autorstwa profesora Piwka są rzuty ogólne budowli w poszczególnych okresach (romański, gotycki itd.) oraz plany poszczególnych fragmentów, jak np. oratorium, transeptu, prezbiterium czy rzuty ścian, a także przedstawienie planów w porównaniu z aktualnymi zdjęciami. Na rysunkach (rekonstrukcje) w porównaniu ze zdjęciami można także zobaczyć zabytkowe dekoracje ścienne, aczkolwiek autor rekonstruuje tu nie tylko fragmenty, ale także próbuje odtworzyć całe elementy, jak ołtarze czy wystrój ścian. Płynnie przechodzi z opisu wystroju kościoła pochodzącego z jednej epoki w drugą, charakteryzując szczegółowo zabytki oraz zmiany w wyposażeniu i bryle budynku kościoła cysterskiego i późniejszej katedry, a rozdziały są ze sobą logicznie powiązane.

W rozdziałach dotyczących stylu renesansu północnego, baroku i rokoka Piwek opisał wystrój katedry, dzieląc jej wyposażenie względem okresów rządów opatów: Kaspara Geschkau'a, Mikołaja Locka, Stanisława (czy Jana?) Kostki, Dawida Konarskiego, Adama Trebnicy, Jana Grabińskiego, Aleksandra Kęsowskiego, Krzysztofa Karola Łoknickiego, Michała Antoniego Hackiego, Kazimierza B. Dąbrowskiego, Franciszka M. Zalewskiego, aż do opata Józefa Jacka Rybińskiego, czyli prawie do końca XVIII w. Wieki XIX i XX natomiast są opisane w inny sposób, ponieważ od XIX w. kościół w Oliwie dwukrotnie zmieniał swoich włodarzy. Najpierw, po kasacie zakonu cystersów, stał się kościołem parafialnym, następnie w XX w. został kościołem katedralnym. W części książki dotyczącej tych dwóch ostatnich okresów znalazły się zdjęcia archiwalne w porównaniu ze współczesnymi, pokazujące zmiany wystroju w zależności od upodobania aktualnie zarządzających katedrą, co podnosi walory pracy.

Rozdział czwarty, ostatni, to prezentacja sztuki oliwskiej w kontekście jej oddziaływania na zewnątrz oraz inspiracji, które czerpała z innych dzieł i które dawała innym twórcom. Rozdział ten jest jednocześnie zakończeniem pracy. Choć brakuje tu tradycyjnego podziału na wstęp, rozwinięcie i zakończenie, to warto wziąć książkę do ręki i zagłębić się w podróż przez sztukę kościoła oliwskiego. Podróż tym bardziej wartościową, że – jak pokazuje profesor Piwek – na rynku nie znajdziemy raczej pozycji (z wyłączeniem zwykłych, nie naukowych, przewodników po Oliwie i jej największym kościele), która w tak kompleksowy sposób pokazywałaby sztukę w gdańskiej katedrze. Omawiana tu książka wypełnia lukę. Znajdziemy w niej również takie drobiazgowo wyszczególnienie jak wymienienie elementów wystroju oliwskiego, które jest tylko w tym jednym miejscu (zobacz np. wystrój wschodniego zamknięcia prezbiterium, s. 151), co może być zaznaczeniem szczególnego miejsca owego kościoła w hierarchii ważności wśród innych polskich świątyń. Autor wiele lat pracował nad swym dziełem, które z pewnością może być pomocne osobom zajmującym się w pracy naukowej wyposażeniem kościołów pomorskich. Cel, jaki został w prezentowanej pracy przedstawiony, czyli prezentacja wystroju kościoła pocysterskiego, został osiągnięty i dzięki temu można skorzystać z zawartości książki w całości lub

tylko w części odpowiadającej konkretnej epoce, stylowi architektonicznemu lub okresowi zarządzania określonego opata cysterskiego, proboszcza czy biskupa gdańskiego. Uwzględniono przemiany, jakie zachodziły nie tylko w ogólnym wyglądzie katedry, lecz także w detalach poszczególnych dzieł, uwzględniając, jeśli się dało, ich pierwotny wygląd i rozmieszczenie w kościele. Nie pominięto w opisie nawet posadzki. Objętość rozdziałów książki nie jest taka sama, lecz wynika to z faktu, że przede wszystkim chodziło o skupienie się na dokładnym opisie wystroju, a nie na skrupulatnym przestrzeganiu miary. Język prowadzenia narracji naukowej jest zrozumiały nie tylko dla historyka sztuki czy architektury. Można mieć zastrzeżenia jedynie do kilku drobnych błędów, wynikających być może ze zwykłego przeoczenia. Chodzi generalnie o brak typowego podsumowania pracy oraz pomyłkę przy numeracji zdjęć (s. 53). Na koniec odniosę się do bibliografii, w której nie ma wszystkich pozycji naukowych dotychczas wydanych, jakie w swej tematyce odnosiłyby się do katedry w Oliwie, a warto byłoby je umieścić⁵. Ostatnią rzeczą, jaką chcę zauważyć, jest błąd w tytule podrozdziału przy imieniu opata Kostki – zamiast Jan jest Stanisław (s. 64). W tekście rozdziału występuje już Jan⁶. Poza tymi drobnymi w istocie mankamentami książka profesora Piwka zajmuje w mojej ocenie najwyższe aktualnie miejsce wśród pozycji naukowych dotyczących kościoła pocysterskiego w Gdańsku Oliwie.

Karolina Darznik

(Wydział Historyczny, Uniwersytet Gdański)

---

⁵ Między innymi: Klemens Bruski, „Opactwa cystersów w Oliwie, Pelplinie i Byszewie. Ich miejsce w dziejach Pomorza”, *Studia Pelplińskie* 18 (1987): 17–32; Kazimierz Dąbrowski, *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI wieku* (Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1975); Franciszek Sikora, „Z dziejów klasztoru oliwskiego w XII–XVI wieku”, *Zapiski Historyczne* 42 (1977): 95–129.

⁶ Stanisław był bratem Jana. Zob. *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. Stanisław Gierszewski, t. 2 (Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1994), 348–349, 357–358; *Polski słownik biograficzny*, red. Emanuel Rostworowski, t. 14 (Wrocław: Ossolineum, 1968–1969), 465–466, 469.

Wiesław Brzuskowski, *Dzieje Trójwsi (Więckowy, Malary, Junkrowy)*, Wydawnictwo Drukarnia Mirotki, Skarszewy 2012, ss. 206

W ostatnich latach Wiesław Brzuskowski wydał bardzo dużo publikacji dotyczących historii Skarszew i okolicznych miejscowości. W 2014 r. ukazała się książka o trzech miejscowościach gminy Skarszewy. Mowa tu o *Dziejach Trójwsi (Więckowy, Malary, Junkrowy)*. Dzieło to odnosi się do losów trzech kociewskich wsi.

Brzuskowski jest obecnie dyrektorem i nauczycielem historii Zespołu Szkół Publicznych im. Mikołaja Kopernika w Skarszewach oraz Przewodniczącym